

Zmeren optimist, zmeren pesimist

Igor Bratož se je pogovarjal
z dr. Francetom Bernikom,
predsednikom SAZU

BRATOŽ: Po osamosvojitvi države je nespregledljiva tranzicija vrednot ob prehodu iz enega političnega sistema v drugega, ob tem pa so gotovo pomembni vplivi približevanja združeni Evropi in siceršnji svetovni globalizacijski impulzi: to vse vpliva tudi na nacionalno identiteto, katere varuh je – kar zadeva znanost in umetnost, torej humanistiko, družboslovje, naravoslovje in predvsem tudi »lepe umetnosti« – prav Akademija. Kako bosta po Vašem mnenju ob teh vplivih obstali ali se pač na novo in opazno vpisali na svetovni zemljevid slovenska umetnost in slovenska znanost?

BERNIK: Slovenci smo šele zdaj na pravem prepihu, na pravi preizkušnji; na preizkušnji so naše tradicionalne in tako imenovane napredne vrednote. Zdaj smo ne le odprta družba ali – po Umberto Ecu – odprta struktura, temveč tudi odprta država v dveh vseobsegajočih in nezadržnih procesih – v evropeizaciji in globalizaciji. Čeprav še nismo pravi člani, smo zdaj že v fazi prilagajanja Evropi, prilagajanja v zakonodaji na vseh področjih, v gospodarskih standardih, v trgovinskih konvencijah, kar samo po sebi še ni nič slabega, že zato ne, ker preprosto tako mora biti, ker ni druge alternative. Negativna oziroma pohujšljiva pa utegne biti morala tega procesa, da bi se namreč model prilagajanja začel

samodejno prenašati na duhovno kulturo, na humanistične znanosti, na družboslovje in na umetnosti, na tiste dejavnosti duha in razuma, pa tudi na estetsko ustvarjalnost, ki skupaj predstavljajo temeljno vrednoto slovenske biti. Tu je SAZU med prvimi poklicana, da brani slovensko samobitnost. Seveda bo potrebna ozaveščenost vseh naših kulturnih in znanstvenih struktur, njihova trdna odločenost, da sprejmemo pokončno in brezkompromisno tekmo za duhovno preživetje v stoletju, ki nas čaka.

BRATOŽ: Znanstveni stiki Akademije z drugimi evropskimi akademijami so očitno plodni, vsekakor pa je nespregledljiva tudi amerikanizacija svetovne znanosti. Kako v takih pogojih, ko vlada duhovno in materialno bogastvo »velikih«, na tujem uveljavljati izvirno slovensko znanstveno misel oziroma znanstveno identiteto?

BERNIK: Ta hip ima Slovenska akademija znanosti in umetnosti podpisane pogodbe o znanstvenem sodelovanju s štiriindvajsetimi akademijami znanosti. Od sosednjih držav sodelujemo z avstrijsko, hrvaško in evropsko akademijo znanosti in umetnosti (to upoštevam kot sosednjo zato, ker ima sedež v Salzburgu), v jugovzhodni Evropi smo navezali stike z makedonsko akademijo, z Akademijo znanosti in umetnosti Bosne in Hercegovine, kosovsko in bolgarsko akademijo. Druge evropske akademije, s katerimi sodelujemo po načelu recipročne izmenjave znanstvenikov, so še ruska Akademija znanosti, Mednarodna akademija tehniških ved prav tako s sedežem v Moskvi, obe poljski akademiji, Akademija znanosti republike Belorusije, Akademija znanosti republike Češke, slovaška, letonska in estonska akademija in finska Akademija znanosti in književnosti. Od zahodnoevropskih akademij smo pogodbeno povezani s francoskim inštitutom Akademije znanosti, ki ima sedež v Parizu, s Kraljevskim društvom iz Londona, z Britansko akademijo in Švicarsko akademijo naravoslovnih ved. Sporazum o sodelovanju smo podpisali tudi z dvema neevropskima akademijama – z izraelsko Akademijo naravoslovnih in humanističnih ved in z Indijsko nacionalno akademijo znanosti. Od pomembnejših področij v Evropi ostajajo v tem pogledu neprokrte zlasti Nemčija, Italija in Španija. To bo prihodnja naloga naše akademije, namreč da z njimi naveže znanstvene stike o recipročni izmenjavi znanstvenikov in znanstvene literature. Omenjeno sodelovanje z akademijami v Evropi in zunaj Evrope prispeva na svoj način tudi k ohranjanju naše istovetnosti, važno pa je, da to sodelovanje pomaga vsaj v začetni fazi k naši prepoznavnosti v svetu, da oblikuje našo mednarodno znanstveno izkaznico in svetu pove, kdo smo in kaj, da nismo Slovaška, niti Slavonija, temveč Srednja Evropa. Izvirna slovenska znanstvena misel je ta hip lahko navzoča v humanistiki in v družboslovju, toda še tu samo, če predstavljamo svojo, torej nacionalno problematiko, svoje teme, če sporočila razprav in publikacij razširjajo vednost o Sloveniji in o Slovencih, o naši preteklosti in naših sedanjih prizadevanjih. Skratka – naša znanstvena identiteta bo živela zunaj

meja Slovenije, če ne bomo prenašali tuje metodologije v Slovenijo in bomo izvirni. Živeli bodo tisti znanstveni dosežki, kjer ne bo tuje učenosti, če rečem po Cankarju. Ta je zapeljiva, saj je znanost v bistvu mednarodna, nadnacionalna, občečloveška, univerzalna.

BRATOŽ: Pred nekaj leti je Akademija objavila tukajšnji oblasti opomin, da tečejo tako imenovane »evrozadeve« prepočasi. Ima SAZU kaj besede oziroma vpliva pri tukajšnji politiki ob oblikovanju stališč slovenske države do evropskih pridružitvenih kriterijev in drugih opravil, ki utegnejo usodno vplivati na slovenske nacionalne interese? Je pri omenjenih pritiskih lahko ogrožena avtonomnost Slovenske akademije znanosti in umetnosti?

BERNIK: Izjava izpred nekaj let, da se priprave na evropske integracije odvijajo prepočasi, je bila morda doslej najbolj politična izjava Slovenske akademije znanosti in umetnosti za javnost. Napisana je bila v prepričanju, da se vlada oziroma vodstvo naše države ne more odločiti, kam sodi Slovenija. Ali je prav naša izjava zalegla in stvari premaknila naprej, ne vem, dejstvo pa je, da se od takrat pospešujejo naše težnje po vključitvi v Evropsko zvezo in Nato. Seveda pa razlikujemo med gospodarsko, politično in upravno vključitvijo v Evropo na eni ter kulturnim sodelovanjem z državami Evropske zveze na drugi strani. Res je prav tako, da se gospodarsko in politično-upravno prilagajanje Evropi pri nas odvija na državni ravni, se na državni ravni usklajuje, nadzoruje, prilagajanje vodi vlada, se pravi vrh naše države, medtem ko je sodelovanje z Evropo, kar zadeva kulturo in znanost, prepuščeno ali posameznim ministrstvom ali celo posameznim ustanovam, na primer akademiji, univerzama, galerijam in muzejem. To se mi zdi inštitucionalna posebnost našega prilagajanja Evropi. Govorim seveda o zunanjih, ne vsebinskih vidikih tega procesa.

BRATOŽ: Kakšno je sodelovanje Akademije kot vrhunske umetniške institucije pri pripravljanju zdaj že dolgo odlaganega nacionalnega kulturnega programa?

BERNIK: Pri oblikovanju nacionalnega kulturnega programa, ki se odvija v okviru Ministrstva za kulturo, sodeluje tudi Slovenska akademija znanosti in umetnosti s svojima predstavnikoma. To je vse, kar bi vam v tej zvezi lahko povedal. Da je izjemno pomembna naloga ministrstva hkrati tudi zahtevna, ni dvoma. Morda kaže v tem iskati vzrok, da omenjeni program še ni dokončno oblikovan.

BRATOŽ: Svetovna globalizacija ali pač internacionalizacija lahko pomeni zgolj širjenje vpliva velikih in močnih kultur, presajanje specifičnega načina delovanja in mišljenja drugam – to je kot nekakšen (kot je imenoval to neki slovenski ekonomist) sodobni »demokratični« kolonializem, ki tudi znanost sili v tekmovanje na svetovnem trgu, saj ni mobilen le kapital, ampak tudi informacijska

tehnologija omogoča vsak dan več. Kako se je po vašem mnenju spričo novih komunikacijskih oziroma informacijskih tehnologij spremenila produkcija znanosti ali vsaj njena javna podoba? So tehnologije prinesle večjo interdisciplinarnost? So, po drugi plati, znanstvena dognanja pobegnili iz kabinetov in si v popreproščenih oblikah ne iščejo tudi slave na svetovnem trgu informacij? Je mogoče tudi reči, da je globalno v tem pogledu nezdružljivo z lokalnim, da se torej globalizacija ne meni za nacionalno identiteto?

BERNIK: Spričo novih komunikacijskih in informacijskih tehnologij je razvoj znanosti, tudi znanstvene ustvarjalnosti malih narodov težko predvideti. Po eni strani se zdi, da bi se v novih razmerah laže uveljavile nenacionalne oziroma nadnacionalne vede, naravoslovje, tehniške znanosti, biomedicina, že zato, ker obravnavajo splošno zanimive teme, ki niso omejene z jezikom, z nacionalno kulturo, po drugi strani pa je na svetovnem trgu znanosti konkurenca prav v teh vedah najmočnejša, kar pomeni, da se bo slovenskim znanstvenikom teh ved v mednarodnem merilu težje uveljaviti. Pri nacionalnih vedah, pri narodnem jezikoslovju, slovenski literarni zgodovini, nacionalni zgodovini, slovenski umetnostni in glasbeni zgodovini, narodni etnologiji, arheologiji in drugih vedah, je obratno. Na prvi pogled se zdi, da za dosežke teh ved na svetovnem trgu znanja ne bo zanimanja, če pa bi zanimanje vendarle bilo, bi bile naše nacionalne vede v veliki prednosti. V konkurenci s tujimi znanstveniki, ki bi se ukvarjali s slovensko problematiko vseh vrst, bi bila naša nacionalna znanost močnejša, uspešnejša. Če upoštevamo ta shematično opisana predvidevanja, ne bi smeli biti po eni strani preveliki optimisti, po drugi pa ne preveliki pesimisti.

BRATOŽ: Gospod Bernik, kakšen je vaš pogled na razvoj literarne vede v iztekajočem stoletju in kateri znanstveni izzivi vas zaposlujejo ta čas?

BERNIK: Če preletim razvoj literarne vede v stoletju, ki se izteka, in se posvetim eni perspektivi, enemu vidiku gledanja, lahko rečem, da na začetku stoletja prevladuje tista metodologija, ki je osredotočena na osebnost, na literarnega ustvarjalca, in da to osebnost razlaga z vidika pozitivističnih ved. Gre za biografski, sociološki ali historični pozitivizem in determinizem, literarno vedo in posledično literarno zgodovino zanima osebnost besednega umetnika; s tega vidika je napisana vrsta literarnozgodovinskih pregledov in vrsta študij se ukvarja z literaturo tako, da poudarja ustvarjalca. Druga stopnja v razvoju literarne vede v našem stoletju je velika pozornost literarnemu delu, kar pride do izraza z nastopom metode interpretacije ali s tako imenovanim notranjim pristopom. Tu je pozornost osredotočena na literarno delo, na literarno umetnino, in če kje, pride pri tem do veljave veliko znanje o strukturi literarnega dela, do besede pridejo literarne teorije Kaiserja, Steigerja, Spitzerja in drugih, predvsem pa se močno uveljavi po eni strani strukturalistična, po drugi pa semiološka metoda literarne vede. Tretja kategorija, ki še ostaja odprta in z

vidika katere še lahko pogledamo na književnost, je bralec. Tu so spet v ospredju nemški literarni teoretiki, med njimi Hans Robert Jauss kot utemeljitelj recepcijske estetike. V središču gledanja in vrednotenja književnosti je bralec, razume se, strokovni bralec; najvažnejše je, kako literarno delo odmeva v prostoru in z vidika recepcije je bilo napisanih več literarnozgodovinskih pregledov, čeprav občutno manj kot pri drugih dveh literarnozgodovinskih usmeritvah. Tudi sam sem recepcijsko metodo upošteval v več svojih študijah, pa tudi knjigah, zlasti pri zadnji o Cankarju je ta metoda deloma prišla v poštev. Če se ob tem shematičnem pregledu vprašam, kam naprej, v tem trenutku na to vprašanje ne vem odgovora: izčrpane so vse kategorije, ki sestavljajo literarno umetnost, ustvarjalec, delo in bralec kot sprejemnik literarnega dela. Ob zadregi na zastavljeno vprašanje me prevzema velika radovednost, kam se bo literarna veda – če bo sploh še obstajala tako kot doslej – napotila v prihodnjem stoletju. To je že vprašanje futurologije, še bolj morda vprašanje naše, torej znanstvene domišljije.

BRATOŽ: Katera tematika pa ta hip zanima Vas?

BERNIK: Na žalost ali pa na srečo se ukvarjam s sprotnimi nalogami, ki mi jih nenehno, skoraj vsak dan nalaga funkcija predsednika nacionalne akademije znanosti in umetnosti. Kakor imajo te naloge posledice za moje strokovno delo, ker nikakor ne morem najti dovolj časa za prepotrebno osredotočenost na kompleksno strokovno problematiko, zlasti na problematiko lirike slovenske moderne, ki je nikakor ne morem dokončati, imajo tudi omenjene sprotne naloge, ki me silijo, da posegam na druga področja, pozitiven učinek, kajti seznanjam se z vodilnimi domačimi in tujimi osebnostmi s področja drugih strok znanosti in umetnosti, in to bogati moj vednostni horizont. Ravno zaradi tega lahko drugače vrednotim svojo stroko: zdi se mi manjša, manj pomembna, bolj delna, po drugi plati pa je bližja človeku, bližja vsebinsko personalni problematiki človeka, ki je druge vede ne gojijo v zadostni meri. Ob izteku stoletja in morda tudi jeseni svojega življenja sem razpet med obojim, med svojo stroko in drugimi vedami, ki jih spoznavam od zunaj, razpet pa sem tudi med svojimi načrti in načrti, ki mi jih nalaga funkcija. Eno in drugo sprejemam s potrebnim razumevanjem in potrpljenjem; morda sta moj pogled na svet – ki naj bi bil harmonija znotraj sebe in harmoničen odnos do drugih –, torej moj pogled na svet in značaj tista, ki dovolujeta, da se ukvarjam tako z enim kot z drugim. Težim pa za tem, da se z obojim ukvarjam kolikor toliko temeljito in svojemu pogledu na svet zvesto.

BRATOŽ: Ko sem prej omenjal amerikanizacijo znanosti, morda nisem dovolj natančno formuliral vprašanja, namreč da se na prvi pogled zdi (tudi sodeč po velikih, uglednih nagradah, tudi Nobelovih), da večji finančni vložki tako rekoč nujno zagotavljajo boljšo znanost.

BERNIK: Dovolite, da se z vami strinjam. Je pa hkrati res, da so tiste znanosti, ki potrebujejo več sredstev za delo v laboratorijih ali za raziskave na terenu, torej naravoslovne, tehniške in biomedicinske vede, najbrž res bolj odvisne od denarnih sredstev, in da je humanistika manj odvisna, čeprav so te vede – od filozofije, etnologije do literarne in umetnostne zgodovine, muzikologije in drugih – lahko enako uspešne. Pod pojmom amerikanizacija razumem predvsem dvoje: najprej gre za sredstva, ki so potrebna za razvoj vseh znanosti; tu so v veliki prednosti Američani, za njimi bogate države Evrope in Japonska. Potem pa gre za večjo sposobnost popularizirati znanstvene dosežke v javnosti; ta sposobnost za stike z javnostjo, predstavljanje znanosti v najučinkovitejših medijih – je druga značilnost amerikanizacije v znanosti. Kar morda ni napačno; menim, da znanost, ki je v javnosti bolj odmevna in je uporabnejša, zasluži ustrezno priznanje.

BRATOŽ: V zvezi s tem mi pride na misel opažanje, da se v tujini vrhunskim znanstvenikom, tudi akademikom, ne zdi za malo sodelovati na primer tudi pri izredno komercialno, populistično naravnanih izdajah. Te prakse pri nas ni ravno veliko, ali se motim?

BERNIK: Imate prav, populizem v znanosti pri nas še ni razširjen, še zlasti ne v humanističnih vedah in v družboslovju, v tehniških, naravoslovnih vedah je tak pristop pogostejši. Prav se mi zdi, da znanost opravlja obe nalogi, namreč da se ukvarja s temeljnimi raziskavami in da dosežki teh raziskav v nekoliko poenostavljeni, čeprav še vedno sebi zvesti obliki prihajajo v javnost in so širše dostopni. Morda je tudi to eno od znamenj amerikanizacije.

BRATOŽ: Ob okrogli obletnici Prešernovega rojstva Slovenska akademija znanosti in umetnosti gotovo pripravlja kak pomemben dogodek. Lahko že kaj o načrtovanem poveste že zdaj?

BERNIK: Ob koncu prihodnjega leta, najverjetneje 3. decembra, bo SAZU pripravila mednarodni simpozij o Prešernu. Prireditel bo imela svojo fiziognomijo in ne bo pele-mele: simpozij bo predvsem skušal oziroma želel opredeliti Prešernovo vlogo za slovensko kulturo in njegov pomen v razvoju evropske kulture. K sodelovanju smo povabili res eminentne prešernoslovce iz Slovenije in tujine. To bo eden najpomembnejših simpozijev o Prešernu v zadnjem času, hkrati pa tudi temeljni dogodek Prešernovega leta oziroma leta kulture, kot se leto 2000 uradno imenuje. Sam bom za simpozij pripravil referat z naslovom Univerzalno in individualno v Prešernovi ljubezenski poeziji. Tema me privlači že dalj časa in upam, da jo bom po svojih močeh in sposobnostih zadovoljivo razrešil.

BRATOŽ: Dovolite, da se za hip preseliva od velikega klasika k sodobnim avtorjem. Spremljate točasno slovensko izvirno leposlovje in kakšno mnenje imate o njem?

BERNIK: Spremljam sodobno književnost, a pomanjkljivo in le deloma. Od sodobne slovenske književnosti berem najrajši nova dela pisateljev starejše ali srednje generacije. Preberem, kar napišejo Alojz Rebula, Drago Jančar pa morda še kateri avtorji. Zadnji roman, ki sem ga prebral, je bil najnovejši (če plodoviti avtor vmes ni izdal že česa novega) roman Alojza Rebule Cesta s cipreso in zvezdo. Delo me je prevzelo kot vsa avtorjeva dela, vendar v okviru že znane pisateljeve tematike in problematike. Gre za dvojce Rebulovih osrednjih tem, za problem svetovnega nazora in narodnoobrambno temo Slovencev.

BRATOŽ: Čisto pragmatično, »uporabniško« vprašanje: se morda že ve, kdaj bo izšel slovarski del Slovenskega pravopisa?

BERNIK: Slovarski del Slovenskega pravopisa oziroma Slovenski pravopis bo izšel – lahko upam – v letu 2000, čeprav bi moral iziti že prej. Morda je naša napaka, da ni že izšel: dokler smo nekako vplivali na uredniški odbor, ki ga vodi akademik Jože Toporišič, se delo nikakor ni premaknilo, zdaj ko smo obupali, se delo hitreje odseda; očitno je metoda pustiti stvari, da gre svojo pot, uspešnejša od vplivanja. Kot dobivam poročila – uredniški odbor mi vsake tri mesece pošlje natančno poročilo o opravljenem delu – lahko sklepam, da bo slovarski del pravopisa izšel prihodnje leto, torej bo za eno leto zamudil stoto obletnico izida Levčevega prvega strokovnega pravopisa. Prepričan sem torej, da bomo Slovenci imeli novi pravopis – govorim brez ironije – še v tem tisočletju.

BRATOŽ: Pregled zgodovine delovanja Slovenske akademije znanosti in umetnosti razumljivo kaže občasne turbulence, še posebej pri sprejemanju novih članov. Če prav razumem, izbira Akademija svoje člane, gre preprosto za to, da si vanjo predlagan.

BERNIK: Po dosedanjem zakonu, statutu (oba se utegneta nekoliko spremeniti) in praksi lahko nove člane akademije predlaga akademija, torej razredi in posamezni akademiki, pobude pa lahko pridejo tudi od zunaj, iz znanstvenih, strokovnih društev, univerze. Predlogi so torej eno, pobude drugo. Velikih nepravilnosti in krivic, se pravi, da bi izpustili zaslužno osebnost, v zadnjem času najbrž ni bilo. Moj vtis je, da so v Slovenski akademiji znanosti in umetnosti v glavnem vsi zaslužni znanstveniki s področja naravoslovnih, tehniških in biomedicinskih znanosti, ved torej, ki niso toliko ideološko občutljive. Je pa Akademija pred letom 1990 vendarle zagrešila več napak, ker za svoje člane ni izvolila v resnici uveljavljenih in pomembnih predstavnikov humanističnih oziroma družboslovnih ved, predvsem pa velikih umetnikov. Nikoli, recimo, niso postali akademiki pisatelji, kot so Ivan Pregelj, Prežihov Voranc ali Edvard Kocbek. Med člane se niso vpisali slikarji Riko Debenjak, Stane Kregar, Marij Pregelj, pa še kakšen. V razredih, ki združujejo ali umetnike ali znanstvenike ideološko občutljivih področij, smo v preteklosti pogrešali nekaj pomembnih

imen. Po letu 1990 političnih pritiskov oblasti ni bilo več. Kot vse v demokratični družbi, pa so mnenja v Akademiji zdaj različna, tudi glede sprejemanja novih članov.

BRATOŽ: Se je kdaj zgodilo, da je kdo čast akademika zavrnil? To je verjetno redkeje.

BERNIK: Za en tak primer vem: uveljavljenega etnologa je bila Akademija pripravljena kandidirati za člana, a je kandidaturo zavrnil. Iz Akademije sta, kolikor se spomnim, izstopila dva člana: eden neprostovoljno, po drugi svetovni vojni, pod političnim pritiskom, v šestdesetih letih pa je prostovoljno, iz prepričanja, da Akademija ob sprejetju nekega novega člana ni ravnala pravilno, izstopil priznani primerjalni jezikoslovec.

